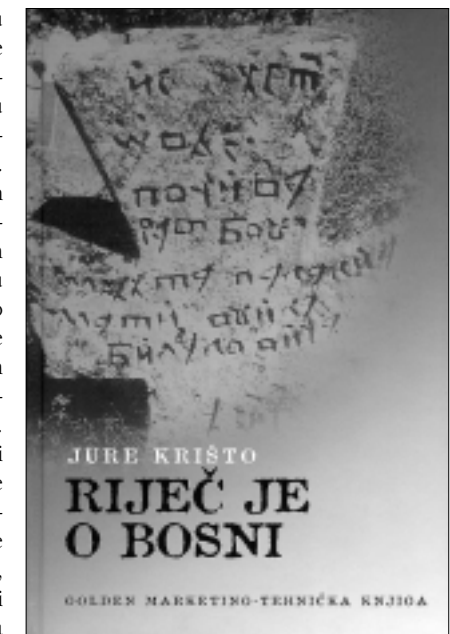

Jure KRIŠTO, *Riječ je o Bosni*,
Golden marketing - Tehnička knjiga,
Zagreb 2008., 470 str.

Knjiga dr. sc. Jure Krište sadrži rasprave, članke, polemike i osvrte o različitim aspektima bosansko-hercegovačke prošlosti i sadašnjosti, s posebnim naglaskom na mjesto i ulogu Hrvata katolika, i hrvatske politike općenito, u tamošnjim događajima. Riječ je, uz nekoliko novih priloga, o ranije objavljivanim i djelomice dopunjenim radovima iz različitih znanstvenih časopisa, knjiga i ostalih publikacija, sada dostupnih i širem čitateljskom krugu. Iako je veći broj radova u knjizi napisan u obliku historiografskih rasprava, s odgovarajućim znanstvenim aparatom, autor svjesno izbjegava »neutralni« znanstveni diskurs, pa već u predgovoru korektno razjašnjava da je ovdje riječ o »hrvatskom pogledu« na Bosnu koji će izazvati protimbu u određenim političko-nacionalnim krugovima. Autor se zato određuje i kao zastupnik »predmnijevanog hrvatskog interesa« u Bosni i Hercegovini, te takav pristup objašnjava navodom po kojem je »u objašnjavanju činjenica najviše prisutna osobna predilekcija i zaleđe«. Kao polazište, *Umjesto uvoda* (str. 17.-29.), uzima bosansko-hercegovačku sadašnjost, riječ je o 2001. godini, koju opisuje iz vizure dejtonske države označene »krivotvorinom«, s obzirom na unutarnje uređenje u kojem su Srbi privilegirani u odnosu na ostale, a muslimanski Bošnjaci, po autorovu mišljenju, u odnosu na Hrvate katolike. Osim toga, Bosna i Hercegovina je i poligon za »društveni inženjering« koji provodi politika međunarodne zajednice preko europskih birokrata. U takvoj zemlji Hrvati katolici su neravnopravni, »smeteni i uznemireni«. Krišto se osvrće i na novije radove o povijesti Bosne i Hercegovine za koje drži da su uglavnom znanstveno neutemeljeni i obilježeni političko-ideološkim stajalištima njihovih autora. Odbacuje povijesne predrasude o Bosni i Hercegovini koje opisuje iz vizure kritike dvaju suprotstavljenih motrišta, prvog, po kojem je riječ o zemlji istinske i beskonfliktne povijesne međuvjerske trpeljivosti, i drugog, koji ju vidi kao zemlju višestoljetnog »klanja i istrebljenja«. Zaključuje da se iz modernoga

političko-nacionalnog razvitaka nakon 1878. mogu izvući povijesne pouke, što po njegovu mišljenju posebice obvezuje međunarodnu zajednicu, te poziva na novo državno uređenje Bosne i Hercegovine, kao prilog konačnom povijesnom smirenju. Prema Krišti, novi preustroj zemlje ne podrazumijeva »pravednu podjelu«, koja je nemoguća, već treba ići prema »kantonalnom uređenju« za koje misli da je provjereno u svjetskom iskustvu. Ostaje nejasno, jer autor ne izvodi daljnju elaboraciju, o kakvim bi kantonima bilo riječ, utemeljenim isključivo etnički ili mješavinom različitih mjerila, te koji bi bio njihov broj i odnos prema središnjoj državi. Prelazi preko činjenice da je kantonalno i federalno uređenje već provedeno u polovini zemlje u kojoj danas žive Hrvati katolici, i to u obliku etničkih i mješovitih kantona kao federalnih jedinica, pa ostaje nedorečeno treba li takav obrazac proširiti na cijelu zemlju, ili ga dokinuti stvaranjem novih jedinica (hrvatske i bošnjačke) koje bi bile, formalni i stvarni, ekvivalent postojećem entitetu nazvanom *Republika srpska*.

Knjiga je podijeljena u četiri kronološke cjeline, koje se podudaraju s promjenama dr-

žavno-pravnih formacija na tlu Bosne i Hercegovine, i na kraju je dopunjena vrijednim priložima, povijesnim izvorima važnim za razumijevanje šire problematike. U poglavlju *Razdoblje Austro-Ugarske: povratak Bosne i Hercegovine u zapadnoeuropski kulturni krug* (str. 31.-179.) nalazi se više rasprava u kojima je središnja ličnost sarajevski nadbiskup Josip Stadler i njegova crkvena i političko-nacionalna djelatnost. Krišto pobija protustadlerovsku argumentaciju biskupovih suvremenika i historiografskih struja nakon 1945. godine. Težište pozadine katoličkoga vjerskog i stranačkog rascjepa u Bosni i Hercegovini u austro-ugarskom razdoblju pomiče s područja ideološkog sukoba (protukatolički naprednjački liberalizam protiv »klerikalizma«) i na političko-nacionalno i državno-pravno polje s obzirom na Stadlerovo protujugoslavenstvo, koje ga je dovelo u protimbu prema ostalim hrvatskim katoličkim političkim i vjerskim protagonistima, a koji su prihvatili naprednjačku zamisao iz banske Hrvatske o »narodnom jedinstvu« Hrvata i Srba. Autor opisuje i dvije hrvatske političko-nacionalne ideologije prije 1918., frankovačko protujugoslavensku pravaštvo i Supilovu jugoslavensku ideologiju, i njihove poglede na bosansko-hercegovačku problematiku. Krišto posebice ustrajava na kasnijoj vezi između, izvorno suprotstavljenih, frankovačkoga pravaštva, Ive Pilara i Josipa Štadlera, ali bez nijansiranja činjenice da su pravaški nadkonfesionalni i »liberalni« nacionalizam Ante Starčevića i Josipa Franka, te Stadlerova crkveno-nacionalna ideologija u svojoj biti, neovisno o kasnijoj političko-nacionalnoj i državno-pravnoj poveznici, strukturno različite ideologije. Ovo poglavlje je dopunjeno i s dva eseja o geopolitičkim stajalištima Ive Pilara i Ive Lendića, koje Krišto prosuđuje i iz vizure suvremene hrvatske geopolitičke situacije, posebice gledom na Bosnu i Hercegovinu. Oba autora, iako različitih životnih svjetonazora i iskustava u svoja geopolitička razmatranja o sudbini hrvatskih zemalja izrijekom uvrštavaju i Bosnu i Hercegovinu. Pilar, kao laički modernist, blizak nekim liberalnim rješenjima, a Lendić kao katolički intelektualac, izdava domagojevskoga katoličkog jugoslaven-

stva, a potom pristaša hrvatske državne neovisnosti i sudionik u javnom životu Nezavisne Države Hrvatske.

U poglavlju *Hrvati Bosne i Hercegovine u Kraljevini SHS* (str. 181.-267.) autor težišno opisuje djelovanje duvanjske podružnice Hrvatskoga kulturnog društva *Napredak* kroz koju se u zavičajnim okvirima prelamaju tadašnji političko-nacionalni i stranački odnosi. Raščlambu djelovanja podružnice proteže i na Banovinu Hrvatsku, Nezavisnu Državu Hrvatsku i porače, obilježeno komunističkom represijom prema svim vjerskim i građanskim ustanovama. Poglavlje je dopunjeno radom o Petru Rogulji, rodom iz Bosne i Hercegovine, istaknutom sudioniku organiziranoga crkveno-laičkog katoličkog djelovanja na prijelazu iz Austro-Ugarske Monarhije u jugoslavensku državu. Rogulja je jedan od formulatora vjersko-nacionalne jugoslavenske katoličke ideologije koja je u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca djelovala i na političko-stranačkom području u obliku Hrvatske pučke stranke. Takav koncept organiziranoga katoličkog djelovanja izazvao je rascjep u katoličkim redovima, pa se senioratskom Hrvatskom katoličkom pokretu suprotstavlja nestranačka katolička koncepcija čiji je važan protagonist sarajevski nadbiskup Ivan Šarić. Krišto detaljno opisuje Šarićevo djelovanje u vezi Katoličke akcije i iznosi svoje ocjene o naravi i pozadini sukoba.

U poglavlju *Nezavisna Država Hrvatska* (str. 269.-294.) opisan je odnos organiziranih katolika prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Ustaškom pokretu za koji Krišto drži da ga je obilježavalo početno apologetsko prihvaćanje, na podlozi oduševljenja zbog uspostave hrvatske države za koju se vjerovalo da će biti uređena u skladu s katoličkim društvenim i moralnim koncepcijama. Kasniji politički razvitak doveo je do određene suzdržanosti i preispitivanja početnih pozicija. U istom poglavlju autor je ponudio i sažeti pogled na problem odnosa bosansko-hercegovačkih muslimana prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Svjestan određenoga nedostatka svoje prosudbe o tom problemu, Krišto je i svoje zaključivanje podnaslovio kao *Nedovoljno istraženo područje*. Njegova elaboracija proble-

matizira i ostavlja otvorenim pitanje uloge muslimana u zločinima prema Srbima i općenitoga muslimanskog odnosa prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Uvođenjem manje poznatih suvremenih crkvenih i drugih obavijesti koji odgovornost za ustaške zločine prebacuju na muslimane ostalo je nedorečeno odgovaraju li ti izvori konkretnoj povijesnoj stvarnosti, ili je njihova prava vrijednost za prosuđivanje, ne muslimansko-srpskih, već katoličko-muslimanskih odnosa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, posebice u svjetlu kratkotrajne i kontroverzne politike tzv. vjerskih prijelaza s pravoslavlje na jednu od zakonitih vjera, a zapravo na katoličku. Jesu li muslimani uključeni u zločine eksponenti posebne muslimanske politike, i koje, ili su produžena ruka konkretnih ustaških autoriteta poput banjolučkoga ustaškog povjerenika Viktora Gutića, koji je glavni nositelj i formulator protusrpskih pogroma na području Bosanske krajine u ljeto 1941., zbog kojih je kasnije i uklonjen s političkih dužnosti na tom području. S tim u vezi, i dalje je ostalo otvoreno pitanje muslimanskih rezolucija iz 1941. kojima su osuđeni zločini i različita zastranjivanja režima, ali koje su se kretale u okviru muslimanskoga lojalizma prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Jesu li one dokaz autorove tvrdnje da su »muslimanski čelnici već nekoliko mjeseci poslije uspostave NDH prosuđivali da njihova budućnost ne može ležati u hrvatskoj državi«. Tko su ti »muslimanski čelnici«, koji je njihov utjecaj i gdje su iznosili takva stajališta, ostaje nepoznanicom. Krišto prihvaća i koncept o postojanju organiziranoga tzv. muslimanskoga autonomaštva, a koje je bez uporišta u povijesnim izvorima konstruirala komunistička historiografija, temeljem nepotpisanoga memoranduma Hitleru, nastalom u njemačkim obavještajnim krugovima u Sarajevu. U vezi s tim memorandumom, bez ikakvoga dokaza, dovedene su u vezu međusobno nepovezane muslimanske ličnosti, potpuno suprotstavljanih političko-nacionalnih gledišta. U tom smislu je i tvrdnja da su se muslimani 1943. »masovno [...] pridružili partizanima«, što je poratna konstrukcija postavljena u svrhu naknadnoga dokazivanja sveopćeg narodnog legitimiteta komunističkog ustavno-pravnog nacrt-

ta. Krištinu tvrdnju o neistraženosti tih problema dokazuju i pogriješke iz bilježaka o pojedinim muslimanskim ličnostima, a koje su preuzete iz postojeće literature.

U posljednjem poglavlju *Razdoblje komunističke Jugoslavije* (str. 295.-375.) autor na početku raščlanjuje vezu između historiografije i političko-ideološke stvarnosti na primjeru kalendara Hrvatskoga kulturnog društva *Napredak* od 1941. do 1948. godine. U ratnim kalendarima afirmativno se piše o novoj državi kao ostvarenju hrvatskih nacionalnih težnji, a u vezi s Bosnom i Hercegovinom koja je ušla u sklop Nezavisne Države Hrvatske, ali se ne izlazi iz okvira do tada prevladavajućega tumačenja nacionalne povijesti. Preokret nastupa 1945. kada *Napredak* i ostala konfesionalna kulturna društva preuzimaju pojedinci izravno povezani s komunističkim vlastima i njezinim ideološkim ciljevima. Autor opisuje i njihovo djelovanje i ulogu u *Napretku* nakon 1945., a sve do likvidacije društva 1949. godine. Odnos između komunističkoga režima i Katoličke crkve opisan je na primjeru tzv. svećeničkih udruženja u Bosni i Hercegovini čija se uloga sve do danas prosuđuje iz međusobno suprotstavljenih perspektiva. Krišto, osim pregleda njihova rada, iznosi obje perspektive, prvu po kojoj je riječ o protucrkvenoj suradnji s ateističkim režimom, nasuprot stvarnim katoličkim probitcima u Bosni i Hercegovini, a koju i sam zastupa, i drugu, da je riječ o taktičkoj suradnji koja je trebala olakšati položaj Hrvata katolika nakon uspostave komunističke vlasti. Iznosi i pregled svih polemika o tom pitanju koje su se vodile u hrvatskoj emigrantskoj publicistici prije 1990., obnovljene i nakon pada komunizma, a u kojima je i sam sudjelovao. Kao kritičar uloge svećeničkih udruženja, prosuđivanje o njima vidi i kao suvremenu misaonu razdjelnicu u bosansko-hercegovačkom društvu. Među onima koji danas odbijaju jednoznačnu osudu pokušaja dijela bosanskih franjevac da pronađu kompromis s komunističkim vlastima, Krišto izdvaja Ivana Lovrenovića. Njegov pogled na fenomen svećeničkih udruženja dovodi u vezu s pokušajima oblikovanja i tumačenja koncepta kulturno-nacionalne posebnosti bosanskih Hrvata katoli-

ka koji je, prema Krišti, nastao s političkim ciljem njihova uklapanja u »kulturni i politički milieu koji oblikuje bošnjačka većina«. To je svojevrsni uvod u autorov širi osvrt na Lovrenovićevu knjigu *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne europsko-orijentalne mikrokulture*. Iako autoru priznaje spisateljske vrline, te izriče bliskost s nekim njegovim zamislima, Krišto u tumačenju značajki hrvatskoga katoličkog identiteta u Bosni i Hercegovini nastupa kao Lovrenovićev idejni i političko-nacionalni antipod. S tim u vezi je i njihovo suprotstavljeno razumijevanje hrvatskih političko-nacionalnih prohibitika u Bosni i Hercegovini, posebice u svjetlu hrvatske državne politike devedesetih godina 20. stoljeća, utjelovljenoj u Franji Tuđmanu i njegovim pogledima i utjecaju na sudbinu bosansko-hercegovačkih Hrvata katolika.

Knjiga *Riječ je o Bosni* bez sumnje je otvorila ključne probleme vjerskoga i političko-nacionalnog razvitka u Bosni i Hercegovini u razdoblju nakon 1878. Autorov pristup i historiografski uvid, obilježen polemičnošću i ponekad nezahvalnim povezivanjem prošlosti sa sadašnjosti, koristan je i poticajan u razmišljanju o suvremenoj bosansko-hercegovačkoj problematiki, ali i pozadini tekućih ideoloških i političko-nacionalnih prijevora.

• Zlatko HASANBEGOVIĆ

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919.

Izabrani dokumenti. Izabrali i priredili: Marina Štambuk-Škalić i Zlatko Matijević, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008., str. 639

Iako je težnja za napuštanjem okvira Habsburške Monarhije odnosno Austro-Ugarske ili bar olabavljenjem njezinih stega bitno, možda čak i presudno utjecala na oblikovanje ideologije hrvatskoga nacionalizma, ali i na nastanak i razvitak južnoslavenske odnosno jugoslavenske narodne i državne misli, poodavno su prilično jasni razlozi zbog kojih 29. listopada, dan kad je 1918. hrvatski Sabor raskinuo sve državno-pravne sveze s podunavskom Monarhijom, u kolektivnoj svijesti hrvatskoga naroda nema ono simboličko značenje koje bi dan oslobođenja beziznimno morao imati. Da se po njemu ne zove jedna omanja zagrebačka ulica (uostalom zagubljena u mnoštvu okolnih, mahom zvučnijih i privlačnijih gomjogradskih *odrednica* i *odredišta*), taj bi nadnevak nešto značio tek povjesničarima. On kao da nikad nije bio kadar motivirati izljeve emocija, nije poticao ni na ljubav ni na mržnju, nije jačao nacionalnu svijest i ponos, niti je pozivao na dostojanstvo i otpor. Njega se ili posve ignoriralo ili se preko njega prelazilo s ravnodušnošću. U svojim verbalnim okršajima na nj nisu podsjećali političari, na nj se nisu naslanjale kojejkakve punktacije, programi i deklaracije, po njemu nije nazvana nikakva javna (a još manje tajna) politička ili kulturna organizacija u zemlji ili u emigraciji, njegovo ime ne nosi nijedna udruga čak ni u ovo naše doba kad je Hrvatska preplavljena udrugama nazvanima po prilično *egzotičnim* ljudima, temama i događajima. Dvadesetdeveti listopada, dan rođenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, dakle, jedva je nešto više od dana koji slijedi iza dvadesetosmoga, a prethodi tridesetom danu desetoga mjeseca u godini.

Zašto je tomu tako, pokazuje nam i zbornik dokumenata *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, koji su priredili Marina Štambuk-Škalić, arhivska savjetnica i dr. sc. Zlatko Matijević kao sv. 14 edicije *Fontes: izvori za hr-*

vatsku povijest za 2008. godinu, odnosno kao posebnu publikaciju pod istim naslovom (Zagreb, 2008.) u izdanju Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu. Priređivači su u zbornik uvrstili 361 dokument, koji zajedno s predgovorom ravnatelja Arhiva, dr. sc. Stjepana Čosića, uvodnom studijom Z. Matijevića i arhivističkim napomenama M. Štambuk-Škalić te indeksom imena, kazalima i sažetcima ima 639 stranica. Dokumenti se kronološki ne poklapaju posve s vremenom postojanja Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS). Naime, u zbornik je uvršteno gradivo datirano od 22. srpnja 1918. do 12. listopada 1921. godine. Ipak, velika je većina izabranih dokumenata nastala krajem 1918. i početkom 1919., dok se oni kasniji odnose dijelom na sudbinu arhivskoga gradiva, a dijelom na problem talijanske okupacije istočne obale Jadrana, što je, skupa s tužnim *rapallskim intermezzom* iz studenoga 1920., epizoda koja — unatoč stanovitim analogijama sa situacijom u travnju i svibnju 1941. (ili možda baš zbog tih analogija?) — ni u historiografiji ne nailazi na zasluženu pozornost, dok je posve prešućena u publicistici i, osobito, u političkim i politikantskim interpretacijama i reinterpretacijama novije hrvatske povijesti (na kojima bi profesionalni povjesničari, možda, trebali biti zahvalni, unatoč nerijetko fascinantly dovoljivosti i skoro redovito uvredljivoj stupnju ignorancije sudionika tih prijevora).

Dokumente su priređivači grupirali u deset cjelina, unutar kojih su dokumenti poručeni uglavnom kronološki. Prva cjelina, pod naslovom »Pripreme za osnivanje, zapisnici sjednica, akti i proglašenja Narodnog vijeća SHS« (str. 73-172) obuhvaća 31 dokument. Drugu, »Uspostava diplomatskih odnosa i glavne vanjskopolitičke aktivnosti« (str. 173-238) čine 42 dokumenta; treću, »Imenovanje, razrješavanje i rad diplomatskih predstavnika« (str. 239-330) njih 57; četvrtu, »Izvešća, dopisi i brozovke u vezi s praćenjem talijanske okupacije« (str. 331-350) četrnaest dokumenata. U petu cjelinu pod naslovom »Stvaranje Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba« (str. 351-430) među šezdesetdevet dokumenata priređivači su uvrstili — zanimljivo je dometnuti — i neke koje je potpisao ili odobrio kasniji proglašenitelj i vojskovođa Nezavisne Države

Hrvatske, tadašnji podpukovnik Slavko Kvaternik. U šestu cjelinu, »Status mornarice« (431-443) uvršteno je jednaest, u sedmu, »Delegacija srbijanske Vrhovne komande kod Narodnog vijeća SHS« (str. 444-452) osam dokumenata, u osmu, »Propisi, okružnice i naredbe Narodnog vijeća SHS u vezi s uspostavom vlasti i radom uprave« (str. 453-471) njih trinaest, u devetu, »Organizacija i rad odbora narodnog vijeća SHS« (str. 472-533) četrdesetpet, te u desetu, »Unutarnja organizacija službi i kancelarije Narodnog vijeća SHS i podaci o službenicima: imenovanja, punomoći, razrješavanja« (str. 534-596) čak 71 dokument.

Unatoč mnoštvu uvrštenih dokumenata i zamašnosti zbornika, ovo nije prva zbirka dokumenata o djelovanju NV SHS-a. Činjenica da je dio dokumenata, i to onih najvažnijih, već ranije objavljen, kao i činjenica da je sačuvano gradivo tek fragmentarno, težak je problem pred kojim su se priređivači našli. Osvrćući se na objavljene izvore i znanstvene odnosno publicističke rasprave o NV SHS i Državi Srba, Hrvata i Slovenaca (Državi SHS), Matijević napominje kako je već Ferdo Šišić, priređujući *Dokumente o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.* (Zagreb, 1920.) objavio dio ovdašnjih dokumenata, napominjući da je »preko tri četvrtine spisa« NV

